

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ,
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΘΥΝΣΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ
6^Η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ
ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

Περιβάλλον και Πολιτισμός 2012
«Παντέχνου πυρός σέλας – Λαμπερές ιστορίες φωτιάς»
11-14 Οκτωβρίου 2012

Εκπαιδευτικό πρόγραμμα για μαθητές πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης
στο Κάστρο Χλεμούτσι την Πέμπτη 11 και την Παρασκευή 12 Οκτωβρίου 2012
Φυλλάδιο για τον εκπαιδευτικό

Γενικά στοιχεία για το πρόγραμμα

Για πέμπτη συνεχή χρονιά, η Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Γενικής Γραμματείας Πολιτισμού διοργανώνει τη δράση «Περιβάλλον και Πολιτισμός», στοχεύοντας στην ανάδειξη της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, αλλά και στην ενεργοποίηση των πολιτών για την προστασία της. Θεματικός άξονας των εκδηλώσεων που πραγματοποιούνται κατά τη διάρκεια του εορτασμού σε όλη τη χώρα είναι η φωτιά. Ο τίτλος «παντέχνου πυρός σέλας» προέρχεται από τον Προμηθέα Δεσμώτη του Αισχύλου. Ο στίχος περιγράφει εύγλωττα τη φύση της φωτιάς, που χάρισε στον άνθρωπο δύναμη και γνώση, γέννησε τέχνη, τεχνική και τεχνολογία, φώτισε με τη λάμψη της τον πολιτισμό.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η 6^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων συμμετέχοντας στον εορτασμό με το μουσείο του κάστρου Χλεμούτσι, παρουσιάζει τις μορφές και χρήσεις της φωτιάς στη μεσαιωνική καθημερινότητα του Πριγκιπάτου της Αχαΐας. Οι μαθητές αφού ενημερωθούν σύντομα για την ιστορία του χώρου, θα περιηγηθούν στις αίθουσες του μουσείου, όπου μέσα από συγκεκριμένα εκθέματα, όπως τζάκια, λυχνάρια, τσουκάλια θα ανακαλύψουν και θα κατανοήσουν τη σημασία και την αξία της φωτιάς σε όλες τις εκφάνσεις και δραστηριότητες της ζωής του ανθρώπου.

Πριγκιπάτο της Αχαΐας – Ιστορικά στοιχεία

Μετά την Τέταρτη Σταυροφορία και την άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1204, τα εδάφη της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας διαμοιράζονται μεταξύ των Βενετών και των σταυροφόρων. Το 1205 οι ιππότες Γουλιέλμος Σαμπλίτης και Γοδεφρείδος Α' Βιλλεαρδουίνος από την Καμπανία της Γαλλίας με λίγους ακόμη ιππότες καταλαμβάνουν εύκολα την Πελοπόννησο και ιδρύουν το σταυροφορικό κράτος που έγινε γνωστό ως Πριγκιπάτο της Αχαΐας ή του Μορέως. Το Πριγκιπάτο, που έμελλε να επιβιώσει για περισσότερο από δύο αιώνες (1205-1432), αναδείχτηκε ως ένα από τα ισχυρότερα σταυροφορικά κράτη στην Ανατολική Μεσόγειο και στη νότια Βαλκανική. Από το 1267, με τη συνθήκη του Viterbo, η φραγκική ηγεμονία καθίσταται υποτελής στους ανδεγαυούς (Αηίου) βασιλείς της Νεάπολης της Ιταλίας. Ο σταδιακός περιορισμός της φραγκικής παρουσίας στον ελλαδικό χώρο, η οθωμανική εισβολή και κυρίως η εσωτερική αστάθεια και η συνεχής αντιπαράθεση του Πριγκιπάτου με το Δεσποτάτο του Μυστρά, συρρικνώνουν την ισχύ και τα εδάφη του Πριγκιπάτου καθ' όλη τη διάρκεια του 14^{ου} αιώνα, μέχρι την οριστική του κατάλυση το 1432 από τον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο.

Το νέο κρατίδιο διαμορφώθηκε με βάση το φεουδαρχικό σύστημα. Πρωτεύουσά του επελέγη η πόλη Ανδραβίδα, ενώ ως διοικητικό και στρατιωτικό κέντρο λειτούργησε το κάστρο Χλεμούτσι / Château Clermont, ένα μεσαιωνικό παλάτι με φρουριακό χαρακτήρα, του οποίου η πολυδάπανη, επιδεικτικά πολυτελής κατασκευή του με τους μεγάλους χώρους και τους εντυπωσιακούς θόλους αποσκοπούσε στην ενίσχυση του κύρους της πριγκιπικής ηγεμονίας. Η ευφορία των εδαφών του Πριγκιπάτου ως κύρια πλουτοπαραγωγική πηγή καθώς και η κομβική θέση του στις θαλάσσιες αρτηρίες της ανατολικής μεσογειακής λεκάνης, που ενώνουν την Ευρώπη και τη σταυροφορική Μέση Ανατολή, το μετατρέπουν σε περιφερειακό κέντρο της μεσαιωνικής οικουμένης και σε σημαντικό σταθμό για το εμπόριο που αναπτύσσεται ανάμεσα στην Ανατολή και τη Δύση. Σε αυτή την οικονομική άνθιση καθοριστικό ρόλο έπαιξε η Γλαρέντζα, η πόλη που χτίστηκε εκ νέου στα μέσα του 13^{ου} αι. κοντά στη θέση της αρχαίας Κυλλήνης και λειτούργησε ως λιμάνι, επίγειο της πρωτεύουσας Ανδραβίδας.

Το κάστρο Χλεμούτσι - Clermont

Το εντυπωσιακά καλοδιατηρημένο κάστρο Χλεμούτσι (Château Clermont, Castel Tornese), ένα από τα σημαντικότερα μεσαιωνικά φρούρια της Ελλάδας, αποτελεί εξαιρετικό δείγμα φρουριακής σταυροφορικής αρχιτεκτονικής της εποχής της Φραγκοκρατίας στην Πελοπόννησο και το μοναδικό μαζί

με το Μυστρά μεσαιωνικό παλάτι στην Ελλάδα. Βασισμένο στα γαλλικά πρότυπα της εποχής του Βασιλιά Philippe – Auguste, οικοδομήθηκε το α' μισό του 13^{ου} αιώνα από τη δυναστεία των Βιλλεαρδουίνων στην κορυφή του λόφου που δεσπόζει στην βορειοδυτική Ηλεία, ως σύμβολο ισχύος της ηγεμονίας τους.

Το Χλεμούτσι αποτελείται από το κυρίως κάστρο και έναν εξωτερικό περίβολο που ενισχύει την οχύρωσή του στις ομαλότερες πλαγιές του λόφου. Η είσοδος στον περίβολο διαμορφώνεται με τρεις επάλληλες πύλες. Εσωτερικά, κατά μήκος του τείχους, υπάρχουν ερείπια κτηρίων της φραγκοκρατίας, υπόγειες θολωτές κινστέρνες αλλά και οψιμότερα κτίσματα από τα οποία ξεχωρίζουν τα κατάλοιπα ενός τζαμιού. Το κυρίως κάστρο, ενισχυμένο με δύο ημικυλινδρικούς πύργους, περιλαμβάνει μία σειρά θολωτών αιθουσών γύρω από τη μεγάλη κεντρική εξαγωνική αυλή. Η είσοδος διαμορφώνεται με διπλή πύλη, ενώ η πρόσβαση στην αυλή γινόταν μέσα από θολωτό διαβατικό (διάδρομο).

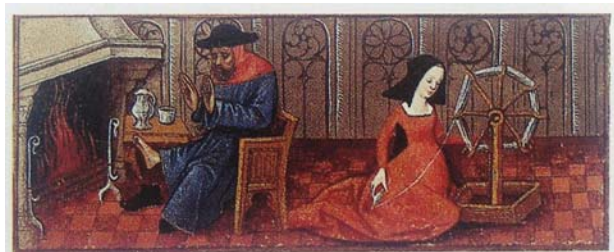
Οι θολοσκεπείς πτέρυγες είναι διώροφες πλην μιας και καλύπτονται με δώμα. Οι ισόγειες αίθουσες δεν διαθέτουν θέρμανση και φωτίζονται με μικρά παράθυρα. Χρησιμοποιούνται ως βοηθητικοί χώροι, αποθήκες και παρασκευαστήρια. Ο όροφος ήταν το πριγκιπικό ενδιαίτημα. Πάνω από το διαβατικό, το παρεκκλήσι ξεχωρίζει με τα εγγεγραμμένα σε οξυκόρυφο πλαίσιο δίλοβα παράθυρα. Ακολουθεί η μεγάλη αίθουσα υποδοχής, η οποία επικοινωνεί με το μαγειρείο, όπου διακρίνονται ακόμη τα λείψανα της εστίας και του φούρνου. Η αίθουσα υποδοχής διέθετε παράθυρα με καθιστικά, μεγάλο τζάκι και είχε

πολλαπλές λειτουργίες: ήταν συγχρόνως αίθουσα του θρόνου, χώρος διοίκησης, απονομής δικαιοσύνης και υποδοχής των επισήμων. Ακόμη, εδώ τελούνταν τα επίσημα γεύματα, οι εορτές και οι εκδηλώσεις. Οι άλλες τρεις πτέρυγες φιλοξενούν τα υπνοδωμάτια και τους ιδιωτικούς χώρους των ηγεμόνων, του πρίγκιπα, της πριγκίπισσας και των άλλων μελών της πριγκιπικής οικογένειας. Τα υπνοδωμάτια θερμαίνονται με τζάκια, έχουν εντοιχισμένα ερμάρια και αποχωρητήρια. Η πρόσβαση γίνεται παντού με κτιστές σκάλες. Στο υπόγειο της πτέρυγας Α4 διατηρείται η μεγάλη θολωτή κινστέρνα του συγκροτήματος, η οποία συνέλεγε τα όμβρια από τις στέγες.

Η φωτιά στο μεσαιωνικό κόσμο

Από τη στιγμή που ο άνθρωπος ανακάλυψε και δάμασε τη φωτιά, τη χρησιμοποίησε με ποικίλους τρόπους σε όλες τις εκφάνσεις και στιγμές της ζωής του. Όπως και

στην αρχαιότητα, έτσι και κατά το μεσαίωνα, η φωτιά προσέφερε στον άνθρωπο φως, θερμότητα, προστασία. Εξασφάλιζε καλύτερες συνθήκες διαβίωσης, καθώς με αυτήν μαγείρευαν την τροφή, ώστε

να είναι ψημένη, εύγευστη και θρεπτική, θέρμαιναν τους χώρους διαμονής τις χειμωνιάτικες ημέρες, φώτιζαν το σκοτάδι διαχέοντας φως και θαλπωρή. Η φωτιά διευκόλυνε την επικοινωνία, την εξέλιξη των τεχνών και τεχνικών, όπως την επεξεργασία των μετάλλων, την ανάπτυξη της κεραμικής, την κατασκευή εργαλείων και όπλων. Είχε κυρίαρχη θέση στη μάχη, ως δυνατό όπλο προστασίας ή καταστροφής (λ.χ. υγρό πυρ) αλλά και στη θρησκεία ή την καθημερινή λατρεία, είτε με τη μορφή κεριού που συνοδεύει την προσευχή είτε ως καντήλι που φωτίζει τις εικόνες των αγίων είτε ως τιμωρός φλόγα για τους αμαρτωλούς. Παράλληλα όμως η φωτιά υπήρξε στοιχείο τιμωρίας και καταστροφής, με δύναμη συχνά ανεξέλεγκτη που ο άνθρωπος αδυνατούσε να τιθασεύσει.

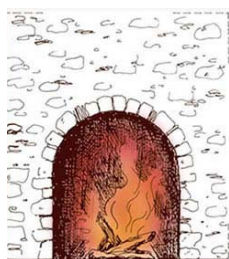

Μπορούσε να αφαιρέσει τη ζωή με επώδυνο τρόπο είτε τυχαία ως φυσική καταστροφή του περιβάλλοντος είτε συνειδητά (λ.χ. το κάψιμο σε πυρά ως τιμωρία των μαγισσών).

Η φλόγα της υποδοχής – Το μεσαιωνικό τζάκι

Το κάστρο Χλεμούτσι αποτελεί ένα χαρακτηριστικό δείγμα γαλλικού μεσαιωνικού οχυρού παλατιού στη βυζαντινή επικράτεια. Καθώς βασικός προορισμός του είναι η χρήση του ως πριγκιπικής κατοικίας, σύμβολο κυριαρχίας και επίδειξης του φράγκου ηγεμόνα, η κατασκευή του εισάγει από τη δυτική οικιστική αρχιτεκτονική στοιχεία άγνωστα έως τότε στην Ελλάδα, όπως είναι τα τζάκια.

Τα τζάκια αποτελούν βορειοευρωπαϊκή κατασκευή του ύστερου μεσαίωνα, μετά

την ανακάλυψη της καμινάδας τον 12^ο αι. Μέχρι τότε, για τη θέρμανση των κατοικιών, χρησιμοποιούσαν μία κεντρική ανοικτή εστία, στη μέση του δωματίου, τετράγωνη ή κυκλική, τα όρια της οποίας καθορίζονταν από λίθους και κεράμους. Ο καπνός υψωνόταν και έβγαινε από άνοιγμα που υπήρχε στη στέγη, ένα είδος φεγγίτη, το οποίο καλυπτόταν από επικλινείς

περσίδες, που έκλειναν κατά περίπτωση, για να εμποδίζουν να εισχωρήσει στο εσωτερικό το νερό της βροχής ή το χιόνι. Ένα καλύμμα κατασκευασμένο από

κεραμίδια κάλυπτε την εστία της φωτιάς κατά τη διάρκεια της νύχτας, προς αποφυγή κινδύνου πυρκαγιάς. Καθώς οι εστίες θέρμανσης ήταν ανοικτές, απαιτούνταν μεγάλες αίθουσες, με ψηλά ταβάνια και πολύ καλό εξαερισμό, ώστε οι διαμέμοντες να μην παθαίνουν ασφυξία ή να μην πνίγονται από τον καπνό και τις αναθυμιάσεις.

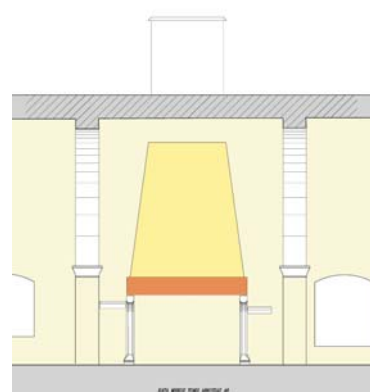

Όταν οι επίσημες αίθουσες των κάστρων μεταφέρθηκαν στον δεύτερο όροφο, η ανοικτή εστία, επικίνδυνη, ειδικά όταν το δάπεδο ήταν ξύλινο, από το κέντρο του δωματίου μετακινήθηκε κοντά στον τοίχο. Παράλληλα, πάνω από αυτήν κατασκευάστηκε ένα είδος χοάνης (φουγάρο) που συγκέντρωνε και απομάκρυνε τον καπνό. Σταδιακά αυτή η χοάνη ενσωματώθηκε στον τοίχο, μετατράπηκε στη γνωστή μας καμινάδα και έτσι δημιουργήθηκαν τα πρώτα τζάκια.

Καθώς το κάστρο Χλεμούτσι, όπως προαναφέρθηκε, αντιγράφει τα γαλλικά μεσαιωνικά παλάτια, είναι λογικό στην κατασκευή του να ενταχθούν και τα τζάκια, εισάγοντας αυτού του είδους τις κατασκευές στον ελλαδικό χώρο. Τόσο στη μορφή όσο και στην κατασκευή τους, θυμίζουν τα αντίστοιχα γαλλικά πρότυπα. Ως προς την τυπολογία έχουν ορθογωνική κάτοψη, δεν είναι διευθετημένα στο πάχος του τοίχου αλλά προεξέχουν από αυτόν. Διέθεταν κολουροπυραμιδοειδή καμινάδα που διατρυπούσε τους θόλους και συνεχιζόταν κτιστή

πάνω από την στέγη, χωρίς όμως να γνωρίζουμε το συνολικό ύψος της. Στο σημείο που άναβε η φωτιά, η πλάτη ήταν επενδεδυμένη με πυρίμαχα υλικά, τούβλα και κεραμίδια. Η καμινάδα ήταν κατασκευασμένη από επιχρισμένη ξυλοκατασκευή και στηριζόταν σε προεξέχουσες παραστάδες από πωρόλιθο. Το δάπεδο του τζακιού σχηματιζόταν με κεραμικά στοιχεία όπως και η πλάτη του. Συνήθως εκατέρωθέν του υπήρχαν λίθινα ράφια, τυπικό επίσης στοιχείο των μεσαιωνικών τζακιών. Συχνά τα τζάκια διέθεταν προστατευτικά κιγκλιδώματα για να μην κυλούν τα ξύλα πάνω στο πάτωμα και να αποφεύγεται έτσι ο κίνδυνος πυρκαγιάς. Τα εργαλεία που χρησιμοποιούσαν το μεσαίωνα για τη φωτιά είναι σχεδόν τα ίδια με σήμερα: σιδερένιες λαβίδες για να πιάνουν και να μετακινούν τα καιγόμενα ξύλα, διχάλες για να αναμοχλεύουν τα κάρβουνα, σκούπες για να καθαρίζουν τη στάχτη.

Στο Χλεμούτσι, τζάκια διέθεταν όλοι οι χώροι διαμονής: οι μεγάλες αίθουσες στον εξωτερικό περίβολο και φυσικά όλες οι αίθουσες του παλατιού στο εσωτερικό

εξάγωνο, με εξαίρεση τους ισόγειους βοηθητικούς χώρους, το μαγειρείο και το παρεκκλήσι. Το μεγαλύτερο τζάκι βρισκόταν στην αίθουσα υποδοχής, την επίσημη αίθουσα εκδηλώσεων χώρων συμποσίων του πρίγκιπα. Τα διαμερίσματα του πρίγκιπα διέθεταν τρία τζάκια, ένα σε κάθε δωμάτιο, ενώ από ένα τζάκι διέθεταν οι άλλοι δύο

χώροι. Οι διαστάσεις των τζακιών είναι υπερβολικά μεγάλες, στοιχείο που υποδεικνύει ότι μεταφέρονταν τα γαλλικά αρχιτεκτονικά στοιχεία αυτούσια στην Ελλάδα, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη το ήπιο μεσογειακό κλίμα της.

Η ανακάλυψη του τζακιού και η διάδοσή του βελτίωσε κατά πολύ τις συνθήκες διαβίωσης, τόσο στο μεσαίωνα όσο και στα κατοπινά χρόνια. Με αυτό τον τρόπο μπορούσαν να θερμαίνονται όλοι οι χώροι, ακόμα και οι πιο μικροί, χωρίς το φόβο πυρκαγιάς ή ασφυξίας. Το τζάκι αποτελούσε όχι μόνο μία εστία θέρμανσης, αλλά και εστία φωτισμού, μαγειρικής, ακόμα και επικοινωνίας. Ήταν η καρδιά του οίκου, συγκέντρωνε γύρω του τους ανθρώπους, κατέχοντας κεντρική θέση στη ζωή τους, συμβάλλοντας στην επικοινωνία, στη σύσφιξη των σχέσεων. Γύρω από το τζάκι η οικογένεια έτρωγε, συζητούσε, υποδεχόταν τους καλεσμένους, διάβαζε το παραμύθι στα μικρά παιδιά.....

Η μεσαιωνική κουζίνα

Το μεσαίωνα οι απλοί άνθρωποι μαγείρευαν συνήθως σε φωτιές που άναβαν στην ύπαιθρο, εκτός και αν ο καιρός ήταν άσχημος. Τότε χρησιμοποιούσαν ανοικτές εστίες στο εσωτερικό των σπιτιών, πάνω στο δάπεδο που ήταν κυρίως από χώμα. Ο καπνός έβγαινε από ανοίγματα στην οροφή, που χρησίμευαν και για τον εξαερισμό του σπιτιού. Αργότερα, στα μικρά φτωχά σπίτια, η εστία διευθετήθηκε σε εσοχή του τοίχου και λειτουργούσε παράλληλα ως πηγή θέρμανσης

αλλά και ως μαγειρείο. Η ίδια τακτική συνεχίστηκε και με την εμφάνιση του τζακιού. Στις πιο πλούσιες κατοικίες, ανάλογα με το μέγεθος και τη χωροταξία τους, το μαγειρείο (κουζίνα) βρισκόταν συνήθως σε ξεχωριστό δωμάτιο και διέθετε εστία σταθερή ή σπανιότερα φορητή.

Στα μεσαιωνικά κάστρα και

παλάτια υπήρχαν ειδικοί χώροι που λειτουργούσαν ως κουζίνες. Επειδή το μαγείρεμα του φαγητού γινόταν πάνω στη φωτιά και συνεπώς υπήρχε κίνδυνος πυρκαγιάς, με καταστρεπτικές συνέπειες για το σύνολο του κάστρου και του παλατιού, η κουζίνα, για μεγαλύτερη ασφάλεια, βρισκόταν σε ξεχωριστό δωμάτιο ή, αν υπήρχε δυνατότητα, ακόμα και σε ξεχωριστό κτήριο. Για να μην παγώνει όμως το φαγητό κατά την μεταφορά του, το μαγειρείο συνδεόταν με την αίθουσα των δεξιώσεων μέσα από στεγασμένο διάδρομο ή με εσωτερική πόρτα. Στο εσωτερικό της κουζίνας υπήρχαν ανοικτές εστίες ή κλίβανοι σε εσοχές τοίχων, των οποίων οι καμινάδες απομάκρυναν τους καπνούς από το δωμάτιο.

Για το μαγείρεμα της τροφής χρησιμοποιούσαν συγκεκριμένα σκεύη, πήλινα ή σπανιότερα μέταλλα, που τα αποθήκευαν σε ράφια ή ντουλάπια κοντά στην

εστία. Συνήθως το μαγείρεμα γινόταν στην πήλινη χύτρα (τσούκκα – τσουκάλι – κατσαρόλα), που χρησίμευε παράλληλα για τη μεταφορά ή τη θέρμανση νερού για τις οικιακές εργασίες. Πρόκειται για κλειστό, πυρίμαχο σκεύος, σε διάφορα μεγέθη, με σφαιρικό σώμα,

συνήθως αυλακωτή επιφάνεια για ασφαλή χειρισμό με ή χωρίς λαβές και κυρτή ή επίπεδη βάση. Οι διαφοροποιήσεις αυτές ανταποκρίνονται περισσότερο στις ανάγκες πληθυσμού και στον τρόπο μαγειρέματος. Η κυρτή λ.χ. επιφάνεια έδρασης βοηθά στο μαγείρεμα πάνω σε πυροστάτη (δηλαδή σιδερένιο τρίποδα, πυροστία) ή για να κρέμεται η χύτρα με αλυσίδες πάνω από τη φωτιά και σχετίζεται με οργανωμένα μαγειρεία, συνήθως στις πόλεις. Αντίθετα, τα τσουκάλια με επίπεδο πάτο βοηθούν στο ψήσιμο

κατευθείαν πάνω στη φωτιά, που μπορεί να ανάψει οπουδήποτε, ακόμα και στην ύπαιθρο.

Για την προετοιμασία βέβαια πολύ μεγάλων ποσοτήτων φαγητού αντί για τα τσουκάλια χρησιμοποιούσαν μεγάλα μεταλλικά καζάνια.

Άλλα μαγειρικά σκεύη ήταν τα «ταψιά» και τα «τηγάνια». Τα «ταψιά» ήταν ρηχά, ανοιχτά, πυρίμαχα σκεύη, με επίπεδη βάση και δύο λαβές, που μάλλον χρησιμοποιούνταν για το καβούρδισμα των τροφών, για το ψήσιμο του φαγητού στο φούρνο ή τη μεταφορά του από

την εστία στο τραπέζι. Τα «τηγάνια», πήλινα ή χάλκινα, με συμπαγή πάτο, είχαν αντίστοιχη χρήση με τη σημερινή, αν και υπάρχουν και κάποια με πάτο διάτρητο, που πιθανόν χρησιμοποιούνταν ως σουρωτήρια, για το στράγγισμα των τροφών.

Τα περισσότερα μαγειρικά σκεύη φέρουν έντονα ίχνη καύσης στην εξωτερική τους επιφάνεια, από τη χρήση τους πάνω στη φωτιά. Το εσωτερικό μπορεί να επικαλύπτεται με εφυάλωση, τόσο για την προστασία του βρώσιμου περιεχομένου όσο και για ευκολία καθαρισμού του σκεύους μετά το μαγείρεμα, αν και η εφυάλωση φθειρόταν γρήγορα. Τέλος, τον εξοπλισμό της μαγειρικής εστίας συμπλήρωναν κουτάλες και πιρούνες, για το ανακάτωμα ή κάρφωμα της τροφής.

Τα λυχνάρια φωτίζουν

Στο μεσαίωνα οι τεχνολογίες τεχνητού φωτισμού δεν διαφοροποιήθηκαν σημαντικά από τα ρωμαϊκά ή βυζαντινά χρόνια. Ως καύσιμη ύλη χρησιμοποιείται το λάδι, το κερι, το ζωικό λίπος και τα ρητινούχα ξύλα. Το λυχνάρι εξακολουθεί να είναι το βασικό φωτιστικό μέσο, με πιο συνηθισμένο υλικό κατασκευής του τον πηλό. Εξαιτίας του ευτελούς αυτού υλικού αλλά και της μαζικής παραγωγής τους, οι πήλινοι λύχνοι, απλοί ή εφυαλωμένοι, σε ποικιλία σχημάτων και μεγεθών, περίτεχνοι ή αμελούς κατασκευής, ήταν ιδιαίτερα δημοφιλείς και προσιτοί σε όλες τις οικονομικές τάξεις. Δεν λείπουν βέβαια τα χάλκινα λυχνάρια ή οι γυάλινες καντήλες (καντήλια), προνόμιο κυρίως των οικονομικά ευκατάστατων, ενώ λυχνάρια από πολύτιμα υλικά, λ.χ. χρυσό, ήταν πολύ πιο σπάνια.

Οι λύχνοι ήταν συνήθως ανοιχτοί, με ένα ή περισσότερα δοχεία για την καύσιμη ύλη και συχνά έφεραν λαβή για τη μεταφορά τους. Μπορεί να ήταν επιτραπέζιοι, φορητοί ή αναρτώμενοι για να φωτίζουν από ψηλά.

Υπήρχαν λυχνάρια, κυρίως πήλινα ή μετάλλινα, που τοποθετούνταν πάνω σε λυχνοστάτη, δηλαδή πόδι άλλοτε ψηλό, όταν προορίζονταν για επιδαπέδια χρήση και άλλοτε χαμηλό, όταν επρόκειτο να τοποθετηθούν πάνω στο τραπέζι. Οι αναρτώμενοι λύχνοι, από γυαλί, πήλο ή μέταλλο, έφεραν μικρές λαβές, από τις οποίες κρέμονταν ψηλά με σιδερένια ελάσματα ή σκοινιά. Το φυτίλι των λυχναριών ήταν

συνήθως από λινάρι ή κάποια άλλη φυτινή ίνα, ενώ στο εσωτερικό τους τα τοιχώματα ήταν συχνά μαυρισμένα από τη φλόγα του φυτιλιού.

Εκτός από τα λυχνάρια και τα καντήλια, για το φωτισμό τους οι άνθρωποι χρησιμοποιούσαν ευρέως πυρσούς και δαδιά, ενώ διαδεδομένη ήταν και η χρήση του κεριού. Οι λαμπάδες από μελισσόκερο ή ζωικό λίπος ήταν πιο λειτουργικές στη χρήση, αλλά είχαν σχετικά υψηλό κόστος και ασθενέστερο εκπεμπόμενο φως από αυτό των λυχναριών.

Όπως και να είχε, πλήθος από λυχνάρια, πήλινα ή μετάλλινα, καντήλες γυάλινες, απλές ή αναρτημένες και κεριά, αντιπροσωπεύουν έναν ολόκληρο κόσμο από φωτιστικά μέσα για την ικανοποίηση των καθημερινών οικιακών, επαγγελματικών, εκπαιδευτικών, λατρευτικών και ψυχαγωγικών αναγκών στο μεσαιωνικό κόσμο. Άλλωστε το φως πάντοτε διαδραμάτιζε εξαιρετικά σημαντικό ρόλο στην καθημερινή ζωή των

ανθρώπων, τόσο με τις ευεργετικές όσο και με τις καταστροφικές του συνέπειες, και για αυτό απαιτούσε υπευθυνότητα στη χρήση του.

**Ράλλη Αθανασία,
Αρχαιολόγος 6^{ης} Ε.Β.Α.**